

ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΠΕΡΙ ΑΜΝΟΕΡΙΦΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΣΥΝΑΦΗ ΑΓΡΟΤΟΠΟΙΜΕΝΙΚΑ

Μεταξύ των ποικίλων ιστοριών που περιλαμβάνονται στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο, το «Περὶ ταπεινοφροσύνης», της συλλογῆς Ἀποφθέγματα Πατέρων, γνωστά και ως Γεροντικόν, περιέχεται και η ακόλουθη: Ἦλθόν ποτέ τινες ἐν Θηβαΐδι πρὸς τινὰ γέροντα ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν δαιμονιζόμενον ἵνα θεραπεύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ γέρων πολλὰ παρακληθεὶς, λέγει τῷ δαίμονι· Ἐξέλθε ἀπὸ τοῦ πλάσματος τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ δαίμων τῷ γέροντι· Ἐξέρχομαι, ἐρωτῶ δὲ σὲ ἐν ῥῆμα, καὶ εἶπέ μοι· τίνες εἰσὶν τὰ ἐρίφια τὰ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τίνες εἰσὶν τὰ ἀρνία. Καὶ εἶπεν ὁ γέρων· Τὰ μὲν ἐρίφια ἐγὼ εἰμι, τὰ δὲ ἀρνία, ὁ Θεὸς οἶδεν. Καὶ ἀκούσας ὁ δαίμων ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Ἴδου διὰ τὴν ταπείνωσίν σου ἐξέρχομαι. Καὶ ἐξήλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ<sup>1</sup>.

Ουσιαστικά πρόκειται για παραλλαγή της βιβλικῆς παραβολῆς ἀπὸ το κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον (25.33): καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφορίσει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Ἡ συγκεκριμένη παραβολή, ἡ οποία και στις ἡμέρες μας χρησιμοποιεῖται τακτικότερα και σε ποικίλα περιβάλλοντα και συμφραζόμενα, αποτελεί ἓνα ἀπὸ τα συχνότερα αναφερόμενα βιβλικά ἀποσπάσματα ὄχι μόνο στα πολυάριθμα ερμηνευτικά υπομνήματα στα Εὐαγγέλια, ἀλλὰ και στα κείμενα της βυζαντινῆς γραμματείας συνολικά. Το ενδιαφέρον ἐγκεῖται κυρίως στην ποικιλία με τὴν οποία ἐμφανίζεται και στις προεκτάσεις που κάθε φορά λαμβάνει. Τρία χαρακτηριστικά και ἐνδεικτικά παραδείγματα:

α) ὁ Βασίλειος ὁ Μέγας στα σχόλια του στον Ἡσαΐα ἐπαναλαμβάνει τὸν συνηθέστερο συμβολισμό του θέματος, σύμφωνα με τὸν οποίο τὰ

1. *Les Apophthegmes des pères, collection systématique, chapitres X-XVI*, εκδ. J.-Cl. Guy, Παρίσι 2003, 338-339.

πρόβατα αντιστοιχούν ἐπὶ τοὺς ἀκακωτέρους τῶν ἀνθρώπων, τὰ ἐρίφια ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους<sup>2</sup>.

β) Τελείως ἄλλη προοπτική διακρίνουμε στον Θεόδωρο Πρόδρομο σε ἓνα ἀπὸ τὰ ποιήματα που ἔγραψε γιὰ νὰ δοξάσει τὸν αυτοκράτορα Ἰωάννη Β΄ Κομνηνὸ, ὅταν ὁ τελευταῖος ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν νικηφόρο ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Σελτζούκων στὴν περιοχὴ τῆς Νεοκαισαρείας (1139-1141). Ὁ ποιητὴς κάνει λογοπαίγνιο με τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Λύκου καὶ με τὶς συνήθειες ρητορικές υπερβολές τῶν ἐγκωμιαστικῶν κειμένων γράφει: Ὡς Λύκε, θῆρ ἐν ποταμοῖς ἀκόρεστε παμφάγε,/ἀρπακτικὴ λαφυγκτικὴ, βορώτατον θηρίον,/ νῦν ἐκορέσω βρώματος, νῦν ἐθoinήσω κρέα,/νῦν σου τὴν γένυν ἔβαψας λύθρῳ πολλῶν αἱμάτων/νῦν ἔπλησας τὴν ἀπληστον καὶ φάγον σου γαστέρα/οὐκ ἐξ ἀρνίων εὐσεβῶν οὐδὲ προβάτων Ῥώμης,/ἀλλ' ἀπὸ τράγων δυσσεβῶν καὶ Περσικῶν ἐρίφων,/οὓς τόσους ἐξερρόφησας τῷ Κομνηνῷ σφαγέντας,/ὥστε μὴ στέγων τῆς τροφῆς τὸ περιττὸν φορτίον/ἐμέσεις, οἶδα, σύμπαντας εἰς τὰ θαλάσσης κῆτη<sup>3</sup>.

γ) Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, με τὴν σειρὰ του, στοὺς λόγους τοῦ κατὰ Ἰουδαίων ὡς ἐρίφια χαρακτηρίζει γενικῶς τοὺς αλλοθρήσκους<sup>4</sup>.

Γιὰ νὰ ἐπανεέλθουμε στὴν βιβλικὴ παραβολή, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, στὴν τρίτη ἀπὸ τὶς ομιλίες του, γνωστὴς ὑπὸ τὸν γενικὸ, λατινικὸ τίτλο *De diabolo tentatore*, διερωτᾶται διὰ τί οὖν ἐκεῖνοι μὲν πρόβατα, οὗτοι δὲ ἐρίφια; Οὐχ ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς φύσεως, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐναλλαγὴν τῆς προαιρέσεως μάθης. Διὰ τί δὲ οἱ μὴ διδόντες ἐλεημοσύνην ἐρίφια; Ὅτι ἄκαρπὸν ἐστὶ τὸ ζῶν, καὶ οὔτε τὴν τοῦ γάλακτος λειτουργίαν, οὔτε τὴν ἀπὸ τῶν γεννημάτων, οὔτε τὴν ἀπὸ τῶν τριχῶν εἰσφέρειν δύναται τοῖς κεκτημένοις πανταχόθεν ἔρημον ὃν τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον. Διὰ τοῦτο τοὺς οὐδένα καρπὸν ἐλεημοσύνης φέροντας ἐκάλεσεν ἐρίφια<sup>5</sup>.

Ἀλλὰ καὶ στὶς λαϊκὲς ἀντιλήψεις τὰ ἐρίφια ἀντιμετωπίζονται ἀπαξιωτικά. Ἐνδεικτικὰ ὅσα μεταξὺ ἄλλων καταγράφονται καὶ ἀπὸ τὸν Δ. Λουκόπουλο στὸ βιβλίο του *Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης*<sup>6</sup>. Σύμφωνα με τὴν παράδοση, ὁ Χριστὸς εὐλόγησε τὰ πρόβατα γιατί δὲν τὸν μαρτύρησαν, ὅταν οἱ Εβραῖοι τὸν

2. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, Ἑρμηνεῖα εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, PG 30, 646.

3. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, *Ποῦμα XIX*, ἐκδ. W. HÖRANDNER, *Theodoros Prodromos Historische Gedichte*, Βιέννη 1974, 311.

4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Κατὰ Ἰουδαίων λόγοι ἐννέα*, ἐκδ. Χ. Γ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, Αθήνα 1983, 259.

5. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, PG 49, Ὁμιλία γ', 267.

6. Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης*, Αθήνα 1930, 217-220.

κυνηγούσαν και κρύφτηκε ανάμεσά τους, αντίθετα από τα γίδια, που τον είχαν προδώσει. Αναφέρεται επίσης ότι τα γίδια τα έφτιαξε ο διάβολος, όπως και ότι είναι άτακτα και τρέχουν, γιατί ο γιδάρης δεν έδωσε στον Χριστό νερό. Είναι λοιπόν και οι τελείως διαφορετικές φύσεις και συνήθειες των προβάτων και των εριφίων που συντελούν στην διαμόρφωση της συγκεκριμένης αντίληψης. Τα πρόβατα από την φύση τους είναι πιο ήρεμα, —να θυμίσουμε ότι μία από τις ετυμολογίες της λέξης άμνός είναι: *παρά τὸ μὴ ἔχειν μένος*— ενώ τα γίδια ζωηρότερα —η αντίστοιχη ετυμολογία της λέξης *αἴζ* ανάγεται στο ρήμα *αἴσσω*, κινούμαι ορμητικά· τέτοιες ερμηνείες επαναλαμβάνονται σταθερά και στα ετυμολογικά λεξικά της βυζαντινής περιόδου<sup>7</sup>, αλλά οι προβληματισμοί των γραμματικών δεν απασχολούσαν, ασφαλώς, τον βυζαντινό ποιμένα.

Στο πλαίσιο πάντως των γενικότερων πρακτικών, «ποιμενικών» οδηγιών του βιβλίου 18 των Γεωπονικών αναφέρεται μεταξύ άλλων και η βασική διαφορά μεταξύ των δύο ζώων: *ὁ δέ ἐστὶν ἰδιάζον ἐπ’ αὐτοῖς οὐ παραλείπτεον· οὐ γάρ, ὥσπερ τὰ πρόβατα σύννομά ἐστιν ἀλλήλοις οὕτω καὶ ταῦτα, ἀλλὰ νέμεται μάλιστα ἀποσκιρτώντα καὶ ἀποπηδώντα ἀλλήλων πλατεῖα τῇ νομῇ, καὶ κατακρήμνοις χαίρουσι χωρίοις<sup>8</sup>*. Στην διαφορά αυτή επιμένει και ο Θεόδωρος ο Στουδίτης στο έργο του *Μεγάλη Κατήχησις* με ευνόητες προεκτάσεις: *καὶ σύ, τέκνον, εἰ ἀγαπᾷς τὸν Χριστὸν καὶ ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλόν, ποίμιναιε καλῶς τὰ τέκνα μου, μᾶλλον δὲ τὰ ἄρνια τοῦ Χριστοῦ. ἔὰν δὲ τινες ὡς ἐρίφια σκιρτώσιν —ἀκούω γάρ καὶ τι τοιοῦτον—, κατὰστειλον τὰ θράση αὐτῶν, δίδαζον αὐτούς, ὡς «τὰ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων» τοῦ Χριστοῦ σταθῇσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἐν τῷ μέρει τῶν ἀπολλυμένων, ἐν τῇ μερίδι τοῦ Σατανᾶ. ἐν τούτῳ φόβησον τὰς καρδίας καὶ πάταξον αὐτοὺς τῷ λόγῳ τῆς ἀπειλῆς, ἵνα γένωνται ἀκακεῖνοι ὡς ἄρνια. τὰ γὰρ ἄρνια ἡμέρᾳ εἰσιν, ἄκακα, πραῦτόσωπα, εὐνομα, εὐποίμαντα, ἀκραυγαστα, τὰ δὲ ἐρίφια*

7. Βλ. Ε. L. DE STEFANI, *Etymologicum Gudianum*, Λιψία 1909, λ. *ἀμνός*: *ὁ ἀπαλὸς καὶ τρυφερός· παρά τὸ μὴ ἔχειν μένος*. Πβ. *Etymologicum Magnum Genuinum. Symeonis Etymologicum. Etymologicum magnum auctum*, εκδ. F. LASSEIRE - N. LIVADARAS, τόμ. 1, Ρώμη 1976, 410-411 (*ἀμνός*) και 156-157 (*αἴζ*).

8. ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ ΒΑΣΕΩΣ, *Γεωπονικά*, εκδ. H. BECKH, *Geoponica, sive Cassiani Bassi scholastici de re rustica eclogae*, Λιψία 1895, βιβλ.18., κεφ.18, *Περὶ αἰπόλιων*. Βηρυτίου, 496-497 (ή κατά την απόδοση του Επ. Μαλαίνου, η οποία ανάγεται στο 1930 —από τις πρώτες, αν δεν κάνω λάθος, προσπάθειες απόδοσης βυζαντινού κειμένου στα νέα ελληνικά— και που ανατυπώθηκε προσφάτως, ΚΑΣΣΙΑΝΟΥ ΒΑΣΕΩΣ, *Γεωπονικά, Ἀρχαιότητα - Βυζάντιο* [μετάφραση, Επ. ΜΑΛΑΙΝΟΥ], Αθήνα 2008, 286: «Τα γίδια δεν βόσκουν όλα μαζί καθώς τα πρόβατα, αλλά πηδούν και τρέχουν μακριά το ένα απ’ το άλλο και βόσκουν σε μεγάλη έκταση. Ευχαριστούνται δε στα απόκρημνα μέρη»).

πολύστριγγα, δυσκατεξάνυστα, δύσνομα, κακότροπα. οὐαὶ τοῖς τοιούτοις, ὅτι πυρὸς αἰώνιου δίκη αὐτοὺς ἀναμένει<sup>9</sup>.

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν μεταφορική και συμβολική χρήση των λέξεων. Στὴν συνέχεια σημειώνονται ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις που προέκυψαν ἀπὸ δειγματοληπτική ἐρευνα στὴν βάση δεδομένων του προγράμματος *Τράπεζα Πληροφοριῶν Βυζαντινῆς Ιστορίας*. Με κατάλληλο συνδυασμό των λημμάτων του θεματολογίου «κτηνοτροφία», «ζωολογία», «ἀμνοειδή» και ἄλλα παρεμφερή προέκυψαν ποικίλες μνείες περὶ ἀμνοεριφίων: ὅταν γίνεται λόγος γιὰ κοπάδια, χρησιμοποιούνται ἐκφράσεις ὅπως ποίμνια<sup>10</sup>, βοσκήματα και θρέμματα, αἰπόλιον<sup>11</sup>, τὸ κτηνικόν<sup>12</sup>, τὸ κτῆμα ἢ και ὡς συνώνυμό του το κτῆνος<sup>13</sup> (ὄχι, βέβαια, μετὰ σημερινή, ἀπαξιώτικὴ σημασία<sup>14</sup>). Ἀνάμεσα στις μνείες αὐτές πολὺ συχνότερα ἀναφέρονται πρόβατα και με τὴν κυριολεκτική και με τὴν μεταφορική σημασία τῆς λέξης, ἐνῶ ἀντίθετα ελάχιστες εἶναι οἱ κυριολεκτικὲς ἀναφορὲς περὶ αἰγῶν και ἐριφίων<sup>15</sup>. Καὶ ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι, ὅταν ἀναφέρονται πρόβατα, τις περισσότερες φορές ἐννοοῦνται γενικότερα τὰ τετράποδα βοσκήματα —ὅπως τὸ διατυπώνει, ἀκολουθώντας τους ἀρχαίους σχολιαστὲς, και ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης: πρόβατα δ' ἐνταῦθα φασὶ τινες τὰ τετράποδα πάντα βοσκήματα, παρὰ τὸ πρὸ τῆς πρώτης, ἥτοι τῆς ἐμπροσθεν, βάσεως ἑτέραν βάσιν ἔχιν<sup>16</sup>—, ἴσως στις περιπτώσεις αὐτές θα πρέπει νὰ

9. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, *Μεγάλη Κατήχησις*, ἐκδ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἀγία Πετρούπολη 1904, 478.

10. Το ὁποῖο πάντως τις περισσότερες φορές χρησιμοποιεῖται μεταφορικά γιὰ νὰ δηλώσει τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα.

11. Βίος Ἰωαννικίου, AASS Novembris, 345.

12. ΜΑΛΧΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ, ἐκδ. L. R. CRESCI, *Malco di Filadelfia: Frammenti*, Νεάπολη 1982, ἀπ. 17, 99: ... καὶ εἴ τι ἦν κτηνικὸν ἀφαρπάζει...

13. Βίος Πέτρου Ἀτρώας, ἐκδ. V. LAURENT, *La vie merveilleuse de Saint Pierre d'Atroa* (†837), Βρυξέλλες 1956, 87.

14. Εἰδὼ εἶναι χρήσιμο νὰ παραθέσουμε ὅσα γράφει σχετικὰ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα*, ἐκδ. M. VAN DER VALK, *Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes ad fidem cod. Laurentiani editi*, τόμ. 1-4, Λέιντεν 1971-1987, τόμ. 3, 683: παρώνυμον τῇ κτῆσει τὸ κτῆνος καὶ ὡς μέχρι τοῦ νῦν παρὰ πολλοῖς ἢ ἐν ζωῖσι περιουσία κτῆματα λέγεται.

15. Βλ. ἐνδεικτικὰ Βίος ἁγίας Θέκλας, ἐκδ. G. DAGRON, *Vie et miracles de sainte Thècle*, Βρυξέλλες 1978, 388, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ θαυματουργὴ πηγὴ που θεραπεύει τὰ ζῶα (... προβάτων, αἰγῶν...) και Βίος Ἰωαννικίου, ὁ.π., 345: αἰγάγων βλέπουσιν ἐκεῖ νεομένην ἀγέλην, τὸν δὲ τοῦ αἰπόλιον ἐκείνου τράγον ἡγούμενον.

16. ΕὐΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα*, τόμ. 3, 593.

θεωρήσουμε ότι συμπεριλαμβάνονται και τα ερίφια, που δεν διαχωρίζονται και δεν δηλώνονται σαφώς, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ασάφειες. Αξιοσημείωτος είναι επίσης ο γενικός χαρακτηρισμός, ζών ποηφάγον, που απαντάται στην περιγραφή από τον Ευστάθιο της άλωσης της Θεσσαλονίκης, το 1185, από τους Νορμανδούς και είναι συνδεδεμένος με τις φορτισμένες ψυχολογικά περιγραφές του συγγραφέα, ο οποίος σημειώνει ότι για πολλές μέρες μετά την άλωση ακόμα και τα κοπάδια απέφευγαν να βοσκήσουν, γιατί θεωρούσαν τα χόρτα φαρμακωμένα<sup>17</sup>.

Αρκετές ενδιαφέρουσες αναφορές υπάρχουν και στα ονειροκριτικά. Σταχυολογούμε ενδεικτικά αρχικά από τα πιο σύντομα κείμενα της κατηγορίας αυτής. Στο ανώνυμο *Ὁνειροκριτικὸν του παρισινού κώδικα 2511* αποκαθίσταται κάπως η ισορροπία μεταξύ αμνών και εριφίων, αφού θεωρείται γενικώς ότι ἄρνας καὶ ἐρίφους ἔαν ἴδῃ τις, ἐπικέρδειαν αὐτῷ πραγμάτων δηλοῖ<sup>18</sup>, ενώ παράλληλα στα θετικά που προμηνύουν για τον ονειρευόμενο που βλέπει πως πίνει πρόβειο γάλα ή πως τρώει συκώτι προβάτου<sup>19</sup>, υπάρχουν και κάποια αρνητικά, όπως το να δει μαύρο πρόβατο, που θεωρείται κακό<sup>20</sup>, ή να τρώει ωμό πρόβειο κρέας, που επίσης θεωρείται δυσοίωνο<sup>21</sup>. το πιο δυσάρεστο, όμως, όλων είναι να δει είτε ότι γδέρνει πρόβατο είτε γδαρμένο πρόβατο στο σπίτι του, όνειρα που σημαίνουν ζημιά και θάνατο αντίστοιχα<sup>22</sup>. Στο λεγόμενο *Ὁνειροκριτικὸν τοῦ προφήτου Δανιὴλ* διαβάζουμε ἐρίφους τρώγειν καλὸν σημαίνει και ἐρίφους ἐγχειρίσασθαι κέρδος δηλοῖ<sup>23</sup>, όπως επίσης θεωρείται καλὸ να δεις ή να ακουμπήσεις κριάρι, ενώ στο ονειροκριτικό που αποδίδεται στον πατριάρχη

17. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Περὶ τῆς Ἀλώσεως Θεσσαλονίκης*, εκδ. ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Eustazio di Tessalonica. La espugnazione di Tessalonica* (με ιταλική μτφ. V. ROTOLO), Παλέρμο 1961, 104.

18. F. DREXL, *Das anonyme Traumbuch des cod. Paris. Gr. 2511*, *Λαογραφία* 8 (1925), 350-ήδη ο ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ, *Ὁνειροκριτικά*, εκδ. R. PACK, *Artemidori Daldiani Onirocriticon libri V*, Λιψία 1963, 278, διαβεβαιώνει ότι ἔριφοι δὲ πάντες ἀγαθοί.

19. ΠΒ. Α. ΜΙΧΑ-ΛΑΜΠΑΚΗ, *Οι τροφές και ο συμβολισμός τους στα βυζαντινά ονειροκριτικά κείμενα*, *Βυζαντινός Δόμος* 2 (1988), 172.

20. Τα μαύρα πρόβατα από παλιά εθεωρούντο πονηρά· αντίθετα από τους παλαιότερους του, ο ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ (*Ὁνειροκριτικά*, 119) διαβεβαιώνει ότι από προσωπικές παρατηρήσεις έχει διαπιστώσει ότι πρόβατα καὶ λευκά καὶ μέλανα ἀγαθὰ, λευκά μὲν μᾶλλον, μέλανα δὲ ἥττον.

21. Γενικά η βρώση ωμών κρεάτων θεωρείται δυσοίωνο όνειρο, βλ. ΜΙΧΑ-ΛΑΜΠΑΚΗ, ό.π., 171.

22. Βλ. DREXL, *Das anonyme Traumbuch*, ό.π., 368.315-325.

23. F. DREXL, *Das Traumbuch des Propheten Daniel nach dem cod. Vatic. Palat. Gr. 319*, *BZ* 62 (1926), 300.

Νικηφόρο, σημειώνεται αἶψ σοι φανεῖσα ἐχθρόν ἄγριον δόκα<sup>24</sup>, ἀλλά και Τράγοι φανέντες εὐτρέπιζουσιν τρίβους, ἢ πάλι κριοὶ φανέντες, ἡγεμόνας θεάσῃ<sup>25</sup>.

Στο εκτενέστερο Ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμέτ υπάρχει και κλιμάκωση· αν δει κάποιος ὅτι βρήκε ἢ του χάρισαν κριάρι, θα αποκτήσει ετήσια εξουσία. Οσο πιο πολλά τα κριάρια, ἀντίστοιχα θα αυξάνονται και τα ἔτη της κυριαρχίας του, ἀλλά και τα πλούτη του θα εἶναι σε ἄμεση συνάρτηση με το πάχος των ζώων<sup>26</sup>. Αν κάποιος ἤδη ἔχει εξουσία και δει κριάρια, θα συνεχίσει να κυριαρχεῖ για ἀνάλογο ἀριθμὸ ετών. Αν ἀντίθετα χάσει κριάρια, θα χάσει και την εξουσία. Αν τα πουλήσει με την θέλησή του, ὅχι μόνο θα χάσει την εξουσία, ἀλλά και τα πλούτη του. Αν δει ὅτι σκοτώνει κριάρι, σημαίνει ὅτι ἀπαλλάσσεται ἀπὸ ἀντίπαλο. Αν ο βασιλιάς δει ὅτι του φέρνουν πολλά κεφάλια κριῶν, σημαίνει ὅτι θα του προσκομίσουν τα κεφάλια των ἀντιπάλων του, αν φυλακίζει κριάρια, θα αἰχμαλωτίζει ἀντιπάλους λαοὺς και ἄλλα παρόμοια<sup>27</sup>. Ἀντίθετα, δυσοίωνο θεωρεῖται να φάει κάποιος κρέας τράγου, γιατί θα ἀρρωστήσει<sup>28</sup>, ἐνὼ το ὄνειρο ὅτι σε κάποιον τόπο ἐβόσκαν τράγοι θεωρεῖται ὅτι σημαίνει πως ἐκεῖ θα κυριαρχήσει ἀδίκος ἡγεμόνας<sup>29</sup>. Ὅπως και στα σύντομα ονειροκριτικά που προαναφέρθηκαν, ἡ βρώση πρόβειου κρέατος θεωρεῖται καλὸ ὄνειρο, το να βρει κάποιος προβατῖνα σημαίνει ὅτι θα νυμφευθεῖ, ἐνὼ ἀντίθετα το να την παραχωρήσει ἢ να την πουλήσει σημαίνει ὅτι θα χωρίσει ἀπὸ την γυναίκα του. Αν δει κάποιος ὅτι πίνει γάλα προβάτου, σημαίνει ευτυχία και πλούτο, αν εἶναι ἀπλὸς ἄνθρωπος. Αν εἶναι βασιλιάς και δει το ἴδιο ὄνειρο, και αὐτὸς θα χαρεῖ, ἀλλά και θα συνευρεθεῖ με γυναίκα, που ἡ ομορφιά της θα εἶναι ἀνάλογη με την πολυτέλεια του σκεύους και την γλυκύτητα του γάλακτος<sup>30</sup>.

24. F. DREXL, *Das Traumbuch des Patriarchen Nikephoros, Festgabe Albert Ehrhard*, Βόννη-Λιψία 1922, 101· ἴσως ἀμυδρὴ ἀνάμνηση της διαβεβαίωσης που παρέχει ο ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ, Ὀνειροκριτικά, 119: αἶγες δὲ οὔτε λευκαὶ οὔτε μέλαιναν ἀγαθαὶ ἀλλὰ πᾶσαι πονηραί, λευκαὶ μὲν ἦγον, μέλαιναν δὲ μάλλον.

25. DREXL, *Das Traumbuch des Patriarchen Nikephoros*, ὁ.π., 116, 110.

26. ΑΧΜΕΤ, Ὀνειροκριτικόν, εκδ. F. DREXL, *Achmetis Onirocriticon*, Λιψία 1925, 193. Οι ἀντιλήψεις βεβαίως ἔχουν ως βάση τὴν παρетыμολογία, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τα ὅσα σημειώνει ο ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ, Ὀνειροκριτικά, 119: ἔτι δὲ καὶ κριὸς πρὸς δεσπότην ἐστὶ ληπτέος καὶ πρὸς ἄρχοντα καὶ βασιλέα· κρεῖν γὰρ τὸ ἄρχειν ἔλεγον οἱ παλαιοί, καὶ τῆς ἀγέλης δὲ ἡγεῖται ὁ κριός.

27. ΑΧΜΕΤ, Ὀνειροκριτικόν, 193-194.

28. ΑΧΜΕΤ, Ὀνειροκριτικόν, 194, στ. 24-25 και 195, 17-18.

29. ΑΧΜΕΤ, Ὀνειροκριτικόν, 194, στ. 6-7.

30. ΑΧΜΕΤ, Ὀνειροκριτικόν, 194-195· το γάλα στα διάφορα ονειροκριτικά θεωρεῖται γενικῶς ως ὄνειρο ευοίωνο, βλ. Α. ΜΙΧΑ-ΛΑΜΠΑΚΗ, ὁ.π., 166.

Υπάρχει επίσης ερμηνεία για το αν δει κάποιος ότι είναι ντυμένος με μαλλί από αίγα: θα πλουτήσει μετὰ κόπου, διὰ τὸ ἄτακτον τῶν αἰγῶν<sup>31</sup>.

Οσο για τα ιατρικά εγχειρίδια σχετικά με τις ιδιότητες των τροφών, μπορεί να μην δίνουν την πρωτοκαθεδρία στο κατσικίσιο κρέας, όπως εκφράζεται στην κυπριακή παροιμία *Τ' αρνίν έχει το όνομα και το φαί το ρίφιν*<sup>32</sup>, αλλά πραγματεύονται αναλυτικά τις ιδιότητες και των δύο, στα περισσότερα σημεία σε συμφωνία με τα αντίστοιχα αρχαιοελληνικά εγχειρίδια. Γράφει ο Αέτιος: *Τῶν δὲ τετραπόδων ζῶων αἰρετώτερα τὰ ὅια καὶ πέψεως ἔνεκα καὶ τροφῆς καὶ ῥώμης καὶ διαχωρήσεως, δεύτερα δὲ ἐρίφια, τὰ δὲ ἄλλα τὰ ἡμερα φευκτέα*<sup>33</sup>, ενώ ο Συμεών Σήθ στο εγχειρίδιο *Περὶ τροφῶν δυνάμεως* συνιστά τα αρνάκια ενός έτους, καθώς όσο νεαρότερα, τόσο και πιο εύπεπτα είναι, ενώ τα μεγαλύτερα είναι περισσότερο δύσπεπτα. Αναφέρει επίσης λεπτομερώς ποιοί πρέπει να αποφεύγουν το αρνίσιο κρέας<sup>34</sup>. Οσο για τα ερίφια σημειώνει ότι τα κρέατά τους είναι εύπεπτα, ότι πρέπει να προτιμηθούν οί μήτε πάνυ νεαροί μήτε μεζόνες. Και διευκρινίζει ότι οί γὰρ τοὺς ἔξ μηνας ὑπερβαίνοντες οὔτε κυρίως ἔριφοι ἂν κληθεῖεν ἄλλ' αἰγες. Σημειώνει επιπλέον ότι φασί δὲ ὡς ὁ πνεύμων αὐτῶν ἐσθιόμενος μέθης ἀποτρεπτικός τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ γίνεται<sup>35</sup>.

Καταλήγοντας, θα αναφερθεῖ ένα ανέκδοτο από την γνωστή συλλογή Φιλόγελως. Μεταξύ των ανεκδότων που αναφέρονται στους λιμοξήρους, τους πεινασμένους δηλαδή, υπάρχει και ένα που βασίζεται σε λογοπαίγνιο με την σημασία των λέξεων ἄληξ (εἶδος οσπρίου) και τράγος, που, εκτός από την κυριολεκτική σημασία, δηλώνει επίσης και ένα είδος χονδροαλεσμένου σίτου<sup>36</sup>. Διαβάζουμε: *Λιμόξηρον ἄρρωστον ἰατρὸς ἐπισκεψάμενος, ἐκέλευσεν ἄληκα αὐτῷ εἰς πόμα γενέσθαι· εἰ δὲ μὴ εὖροι ἄληκα, ποιῆσαι αὐτῷ ὁμοίως τράγον. Ὁ δὲ λιμόξης ἔφη· «ἐὰν μὴ εὖρω τράγον, φάγω δύο ἐρίφια»*<sup>37</sup>.

31. ΑΧΜΕΤ, *Ὀνειροκριτικόν*, 172.

32. Π. ΕΙΟΥΤΑΣ, *Κυπριακή Λαογραφία τῶν ζώων*, Λευκωσία 2001, 15.

33. ΑΕΤΙΟΣ, *Βιβλία ἱατρικά ἑκατάδεκα*, Βιβλίον Θ', εκδ. ΣΚ. ΖΕΡΒΟΣ, *Αετίου Ἀμιδινοῦ λόγος ἑνάτος*, Ἀθηνᾶ 23 (1911), 342.

34. ΣΥΜΕΩΝ ΣΗΘ, *Περὶ τροφῶν δυνάμεως*, εκδ. Β. LANGKAVEL, Λιψία 1868, 20.

35. Ὁ.π., 36-37.

36. Στα *Γεωπονικά*, 3.18, εκδ. BECKH, ό.π., 95, παρατίθεται και συνταγή παρασκευής του (τράγου ποίησις).

37. Βλ. J. Fr. BOISSONADE, εκδ. *Georgii Pachymeris Declamationes XIII. Hieroclis et Philagrii Grammaticorum*, Φιλόγελως, Παρίσι 1848 (ανατ. Ἀμστερνταμ 1966), 313, σκβ'.